

להגן על "הבית הקרוב"

1993

מאת זהר שביט

זה אמירה, שהגיעה לארץ עם תקוות רבות ואמצעים לא מועטים, ונתקלה בכל הקשיים האפשריים: היא עמדה לא אחת על סף רעב, איבדה כמה מילדיה במחלות, ואחרים מבניה, שנואשו מהמצוקה והקשיים, חזרו לאוקראינה. ובכל זאת לא ויתר אבי המשפחה, ובזמן ישיבתו ביפו החל בבניית ביתו כפתח תקוה.

אברהם שפירא מוצג בסיפור כמי שמילדותו הפריך את הדימוי של היהודי הגלותי, וכבר ברוסיה לא היסט לצאת לקרבות עם בריוני העיירה. בריון לא מבוטל בעצמו, כבר פה, שלא זכה ללימודים מסודרים, מתגלה שפירא כדמות אנוכית, בטוחה מאוד בעצמה, הלומדת את השכנים ערכים ומנהגיהם, יודעת להידבר אתם ולזכות בהערכתם – אבל גם כדמות ששגתה הרבה, ושילמה על כך מחיר כבד.

מצעירותו היה שפירא קשוב מאוד לסביבה ולמד את חוקי ההתנהגות שלה. היא שיחק תמיד משחק כפול: לפי חוקי השכנים, ולפי החוקים שלו, ובווירטוטואויות מפליאה הצליח לשרוד בין שניהם. שפירא מתגלה כמי שאינו חס על כבוד חברו, אבל גם כמי שקיבל עליו אחריות לסייע לחברים לצרה, כמו בשעת פרשת מאסרו בתקופת ניל"י, ובימי נדודיו מבית סוהר אחד למשנהו. פרשת "נילי" מוארת מזווית הראייה של בני המושבות, החוששים, אולי בצדק, למפעל חייהם ואינם נלהבים ממעשי ההרפתקנות של ליזנסקי. גם הצורך שמגלה שפירא להיאבק על מעמדו בתוך המושבה, והיחס העויין אליו, מעידים מעל לכל כי סיפורו של שפירא הוא גם סיפורה של החברה היישובית כולה והמעבר שלה למסגרות מאורגנות יותר.

"ג'דע" הוא מופת לכתיבה של רומאן היסטורי לבני הנועורים. לכאורה עמד בפניו בן עזר סיפור עלילה מורגבל שמעשי הגבורה המתוארים בו אינם אלא התנגשויות בין שכנים הנאבקים על אותה אדמה. סיפור המאסר בתקופת ניל"י היה יכול ליהפך לפרק חסר כל תנועה, וכמוהו גם סיפור הישיבה ביפו בשעת בניית הבית כפתח תקווה. אבל בן עזר כתב רומאן מרתק שחלק מפרקיו כתובים בעוצמה רבה. במיוחד מרתקים הפרקים המתארים את המרדף אחר השודדים בהרי חברון, והפרק על מאורעות 1921.

שטף העלילה נבנה מצירוף של סיפורים קטנים ומצליח בדרך זאת לשחזר פנים שונות של המציאות בת הזמן. זהו ספר של ביוגרף אהב, אבל לא עיוור. הוא איננו שותף לנקודת המבט של אידלשטיין המעריצה את אברהם שפירא עד בלי גבול, ואינו מהסס להצביע על מגרעותיו, כישלונותיו וגחמותיו. וזהו כוחו של הספר.

קשה לדעת אם ההמלצה הבאה תועיל לספר. לפעמים הרבר הנורא ביותר שאפשר לעשות לספר קריאה הוא להפוך אותו לקריאת חובה בבית הספר. ובכל זאת, אילו הייתי מורה להיסטוריה, לא הייתי מעלה בדעתי דרך טובה יותר ללמד את תולדות המושבות, פרשת ניל"י (מנקודת המבט של האיכרים), המאבק על עבודה עברית, תולדות השמירה וההגנה והיחסים בין יהודים וערבים בממד המקומי היום יומי, מאשר באמצעות קריאה בספר זה.

שפירא נהפך לסמל עוד בחייו. סמל של אדם פשוט, שלא פעל בשמה של אידיאולוגיה או חבורה אלא ייצג את מי שביקש להגן על "הבית הקרוב" והלך על החבל הדק של טיפוח יחסי שכנות בלא תודעת עליונות, של ביטחון בצרפתו ושל הצורך בשימוש בכוח. לכן, אולי, לא נפגע ממשקעי העימות בין האיכרים לפועלים. בני גוד לדמויות אחרות בגלריה של "גיבורי היישוב" אין ברמותו שמץ של רומנטיקה ובן עזר גם נמנע מכל ניסיון להפכו לגיבור מעבר למידתו האמיתית.

פרופ' שביט עוסקת בחקר תרבות הילד במסגרת ההקבץ לחקר התרבות באוניברסיטת תל אביב

ג'דע, סיפורו של אברהם שפירא, מאת אהוד בן עזר. סדרת "ראשונים בארץ", עם עובד ויד יצחק בן צבי, 1993

ב שנת תרצ"ט, בעצם ימי המאורעות, הוציא ועד ירדיים את ספרו של יהודה אידלשטיין, "אברהם שפירא", לכבוד יובלו הששים של אברהם שפירא. בהקדמה לספרו, שפנה אל "העולים החדשים והדור הצעיר", נכתב במוצהר ובגלוי שכונת הספר לצייר את דמותו של אברהם שפירא כדמות מכוננת ארכיטיפ של העברי החדש בארץ ישראל; כדמות שצריכה לשמש דוגמה ומופת "לחינוך הדורות למסירות ולגבורה בשמירה על עמדתנו בארץ". יהודה אידלשטיין ידע לספר בדבריי ההקדמה שלו על כוחו של הרומאן ההיסטורי לעצב אמונות וסמלים, וכיצד חוללה קריאת הרומאן "אהבת ציון" של מאפו מהפיכה בהשקפותיו. ברור שספרו של אידלשטיין נכתב מתוך אמונה בכוחו הסוחף והמתחנן של הרומאן ההיסטורי.



אהוד בן עזר

הרומאן ההיסטורי של אהוד בן עזר נכתב כששים שנה אחרי זה של אידלשטיין ובאווירה שונה לחלוטין. רומאנים היסטוריים שתכליתם לחנך לערכי גבורה ולפאר את תולדות ההתיישבות ואת "האדם העברי החדש" כבר אינם באופנה. יתרה מכך, בעיני לא מעטים יש בסיפור כזה הטעיה מכוננת בצירוף דמות ה"אחר", כלומר, תושבי הארץ הערבים. כרוח האופנה הזאת יבקשו לכן לתאר את שפירא כדמות מובהקת של "מתיישב מנצל", ויש לשער שאילו היה מרוכר ברומאן למבוגרים, כך אכן היו מציגים את דמותו של שפירא.

אולי רק ברומאנים המכוונים לקורא הצעיר עוד אפשר לכתוב סיפורים על "חולמים ומגשימים", גם אם אין חוששים עוד להציג אותם כלא נקיים מפגמים וחסרונות. ואולי העובדה שבסופו של דבר אברהם שפירא הוא "גיבור תמים", וסיפורו האישי נקי מפוליטיקה וממחלוקות פוליטיות, היא שאפשרה לכתוב סיפור של התיישבות ושמירה נקי ממגמתיות. סיפורה של משפחת שפירא הוא סיפורה של משפחה